

Kozmológiai differencia*

Eugen Fink a világról

DAMIR BARBARIĆ

„Ha a filozófia ma megragadja történelmi lényegét,
egy döntő átalakulás órájában tudja magát.”

(E. Fink¹)

Eugen Fink *Spiel als Weltsymbol* [A játék mint világszimbólum] című főművében egy kettős kérdés formájában juttatta kifejezésre központi és öt gondolkodóként leginkább jellemző kérdésfeltevést: „Magában foglalja-e a létfogalom a világfogalmat is – avagy a világot kell eredendőbbként, a dolgok Létét és Semmijét magában foglalóként értenünk? A kozmológia az ontológia részét képezi-e, vagy pedig a valódi világbölcseesség meghaladja a tradicionális metafizika kérdezős pályáit?”² Ismert, hogy ez a kérdés Fink számára nem volt valódi kérdés. Egészen egyértelmű választ adott rá: „a világot mint a Lét horizontját” kell elgondolni.³ Ennek megfelelően a gondolkodásnak is kozmológiává kell válnia.⁴

Mi indította Finket a világnak a Lét előtt való filozófiai elsőbbségét valló tézis állítására, amelyet néha oly messzire visz, hogy a

* Elhangzott 2000 novemberében Olomouc-ban „A fenomenológia jövője. A fenomenológiai kutatás száz éve” című konferencia keretében.

¹ Fink, Eugen: *Sein und Mensch*. Hrsg.: E. Schütz – F.-A. Schwarz. Freiburg/München, 1977 (1950/51-es előadások; a továbbiakban SM), 239.

² Fink, Eugen: *Spiel als Weltsymbol*. Stuttgart, 1960 (a továbbiakban SWS), 235.

³ SM 245.

⁴ SM 233.

Létet éppenséggel „a világ ajándékának”⁵ nevezi? Fink természetesen tisztában volt azzal, hogy mindezzel feltűnően eltávolodik második tanítómesterétől, Heideggertől, és az ő „létkérdésétől”. Ennek az eltérésnek az okaként ama meggyőződését adja meg, hogy a Létről való beszéd minden időben pusztán akadémikus marad, míg a világ a közvetlen élet fogalma, és mindig megélt értelemtartalma van.⁶

Ezen túl az *egységnek* a tradicionális létfogalommal látszólag egészen elválaszthatatlanul egybefonódó *eszméje* az, ami Fink kételyeit előhozta: „az általános létfogalom az egység alapján válaszódik fel: a Lét az Egy.”⁷ A Létnek mint egységnek eme eszméjén alapul az egész áthagyományozott, mérvadó alakjára Arisztotelésznél jutott szubsztancia-metafizika és dolog-ontológia, amelynek meghaladásában Fink egyenesen a mai filozófia feladatát ismerte fel: „Itt az ideje a dolog-ontológiáról a kozmológiára való áttérésnek.”⁸

Miben áll a dolognak az egész metafizikai tradícióban uralkodó eme ontológiája? Mindenekelőtt abban, hogy benne „a létezőnek, vagyis a végesnek, az egyesnek a léte” válik „a spekulatív kérdés és meghatározás tárgyává”.⁹ A végesen-létezőt, az áthagyományozódott metafizika e központi, legfőbb és döntő témáját mint dolgot határozzák meg,¹⁰ egyúttal azonban úgy értve azt, mint ami először is minden másnak alapul szolgál (*hüpokeimenon*) másodsor minden változás során ugyanaz marad (*hüpomenon*), harmadszor pedig minden végesen létezőben annak igazi létezőségét (*ouszia*) teszi ki.¹¹ De még akkor sem, amikor a hagyományos metafizika „látszólag egészen más jellegű problémákat tárgyal, mondjuk a végtelent, Istent, a szabadságot, a világot”, akkor sem lesz más, mit dolog-ontológia, hisz ebben ez esetben arra tesznek benne kísérletet, hogy „a vég-telent [...] a végestől elrugaszkodva” gondolják el, aminek során ezt a vég-

⁵ Fink, Eugen: *Einleitung in die Philosophie*. Hrsg.: F.-A. Schwarz. Würzburg, 1985 (1946-os előadások; a továbbiakban EPh), 109.

⁶ SM 244. Vö. SM 282. „egyáltalában valamiféle lét üresnek és »akadémikusnak« maradó fogalmá”-ról. Fink egyébiránt azt a lehetőséget is nyitva hagyta, hogy „az idő horizontja alapján kérlelhetetlen szigorúsággal végrehajtott létértelmezésében [...] talán” Heidegger is „úton” volt „a világ emlékezete felé”. (SM 234.)

⁷ SM 244 sk.

⁸ SM 241. Vö. Fink, Eugen: *Welt und Endlichkeit*. Hrsg.: F.-A. Schwarz. Würzburg, 1990 (1949-es és 1966-os előadások; a továbbiakban WE), 189.: „A metafizika ontológiáját kifejezetten kozmológiailag kell meghaladni.”

⁹ SM 225.

¹⁰ SM 239.

¹¹ SM 240.

ső soron mégiscsak mint „ens infinitum«-ot, mint »abszolút szubsztanciát tételezik.«¹²

Az attól a Léttől való lehető legradikálisabb elrugaszzkodásban, amelyet mindig az egységből kiindulva értenek és határoznak meg, mint ahogyan az azon alapuló dolog-ontológiától, illetve szubsztancia-metafizikától való elrugaszzkodásban is, Fink arra törekszik, hogy „a Lét új, eredendőbb tapasztalatához”¹³ jusson. Ennek azáltal kell megtörténnie, hogy a filozófiai kérdés súlypontját radikális módon a Létről a világra helyezzük át, amikor is a világot nemcsak transzcendentál-fenomenológiailag, mint a Lét „horizontját” vesszük tekintetbe, hanem inkább tisztán spekulatíván, mint annak „kibomlását”.¹⁴ Ennek következtében Fink a következőképpen határozza meg saját fő filozófiai feladatát: „A keresett léttapasztalat a világ tapasztalata; az eredendő világtapasztalatra kell azután alapozni a Lét új értelmezését, amely a Lét értelmét a világ idejében, terében és lenni-hagyó mozgásában leli fel, és egy ilyen alapból kiindulva veszi fel a vitát a dologhoz kötött metafizikai hagyománnyal.”¹⁵

Még ha nem ritkán úgy is tűnhet, mintha Fink a különböző gondolatmenetekben, amelyeket ezen az úton jár be, elkerülhetetlenül az antropológia, illetve a kozmológia és ontológia kölcsönös előfeltételezésének körében forogna,¹⁶ ami abból következik, hogy úgyszólván „előbb a Létet a világ által, azután pedig a Föld világ-mozzanatát a Lét valamely módja által” kénytelen magyarázni, ezt az ellentétet mindazonáltal pusztán formálisnak tartja. Elismeri ugyan, hogy itt valóban körbenforgásról van szó, hozzáfűz azonban egy döntő utalást, és pedig azt, hogy kérdés, „vajon ennek a körmozgásnak a folyamán nem egy filozófiai belátás születik-e.”¹⁷

Az első lépésnek a Lét általa keresett, a világ vezérfonala mentén megvalósuló új interpretációja felé abban kell állnia, hogy lemondunk a lét- és a világfogalom egységéről és egységességéről: „Ha a »Lét« eredetileg »világ«, mint világ működik, akkor lényegében nem egyetértően-egy, hanem széthúzó.”¹⁸ A széthúzás a világgént értett Lét legfontosabb ismertetőjegyeként fogadható el Eugen Finknél. Mit jelent ez, és melyek a következményei?

¹² SM 226.

¹³ SM 206.

¹⁴ WE 210. Vö. WE 183.: „A világ kibomlás, amely magában a Létben történik: *a Lét önmagát-felfedése.*”

¹⁵ SM 258.

¹⁶ Fink, Eugen: *Grundphänomene des menschlichen Daseins*. Hrsg.: E. Schütz – F.-A. Schwarz. Freiburg/München, 1979 (1955-ös előadások; a továbbiakban GmD), 449.

¹⁷ SM 283.

¹⁸ SM 245.

A világ alapvető széthúzásába való belátás megtiltja nekünk, hogy ezt a világot a szubsztancialitás, vagyis az egységesség és az egészvont vezérfonalán próbáljuk meg értelmezni, tehát azon mozzanatok által, amelyek egyébként a világon belüli dolgokat határozzák meg. Alapvetően félrevezető volna, ha a világot végül valamiféle végtelen, mindent magába foglaló, mindent önmagába záró dologként ragadnánk meg. Hogy előzetesen megghiúsítson minden efféle próbálkozást, Fink kifejezetten ragaszkodik a „kozmológiai differenciához”, amit nyilvánvalóan a heideggeri „ontológiai differencia” mintájára gondol el: „A világ és a világon belüli létezők különbségét nevezzük *kozmológiai differenciának*. [...] Ennek a különbségnek a sajátossága még homályba burkolódik; még sokáig fog foglalkoztatni bennünket. Mindenekelőtt pedig nem két tárgy, nem két dolog különbsége.”¹⁹

Miért figyelmeztet itt Fink oly óvatosan arra, hogy a kozmológiai differencia sajátosságát még homály borítja? Azt akarja ezzel megértetni, hogy annak megtétele majdhogynem legyőzhetetlen nehézségek elé állítja a gondolkodást. Ez a döntő különbség ugyanis a világ és a világon belüli dolog között csupán formális módon is megtehető, amennyiben a gondolkodást még mindig a világon belüliből való kiindulás irányítja. Mivel azonban ez a világon belüli mindig mint valami véges kerül az utunkba, „a világ a *vég-telen* aspektusába hátrál”.²⁰ Az így értett végtelen azonban nem más, mint éppenséggel a véges, amelyet csak meghosszabbítunk és kiterjesztünk a határtalanba, s ekkor egységesszubsztanciális alapvonását semmiképpen sem szüntetjük meg, hanem inkább feltétlenül megerősítjük és fokozzuk. A csupán látszólag végrehajtott kozmológiai differencia eme figyelemreméltó mesterfogása Fink szerint „messzemenően uralja a filozófia történetét”.²¹

Hogyan kell ezzel szemben elgondolni és értelmezni a Lét kibomlásaként és „a Lét világlásaként”²² értett világ *igazi* végtelenségét? Megpróbáljuk bemutatni Fink válaszát erre a kérdésre, és pedig három különálló, jóllehet egymással összefüggő gondolati lépésben. Először is tovább kell követnünk a világ említett széthúzását egy eredendő *világ-viszály* irányába. Másodszor ajánlatos a világ tulajdonképpeni létmódját mint *mozgást* megragadni, és pedig mint a *lenni-hagyás* és *-adás* egészen sajátos ösmozgását. Harmadszor pedig mindezt még pontosabban mint az idői-téri „*között*” hagyását és adását kell meghatároznunk.

A komolyan vett kozmológiai differencia az elmondottak szerint nem engedi meg, hogy a világot valamilyen módon a kéznéllevő dolgok összegeként gondoljuk el. A különbség, amely

¹⁹ WE19.

²⁰ WE34.

²¹ WE34.

²² WE 183.

a világot a dologtól mint olyantól elválasztja, nem valamiféle semleges és lényegében közömbös egymásmellettség. Sokkal inkább *ellentmondásként* kell érteni, de mindenféle megértés előtt ilyenként kell megtapasztalni és elszenvedni. Szükséges, hogy ezt az ellentmondást „élesebbnek és metszőbbnek”²³ vegyük, mint ahogyan az valaha is a metafizikai gondolkodásban megtörtént. Még Hegel sem, vagyis a teljes szétszakítottság és a végtelen fájdalom gondolkodója, ahogyan őt Fink a maga fáradhatatlanul ismételt értelmezéseiben meggyőzően jellemzi, úgy tűnik, még ő sem veszi az ellentmondást olyan komolyan és mélyen, ahogyan szükséges.

A kozmológiai különbség tehát nem két kéznéllevő dolog különbsége. De nem is a Lét és a dologként értett létező különbsége. Heidegger „ontológiai differenciájától” világos, ámbar nem kifejezett távolságot tartva jelenti ki Fink: „A különbséget azonban végül még mélyebben kell keresnünk, mint épp csak a Lét és a dolgok viszonyának terén; nem az ég és a föld közötti kibékíthetetlen széthúzás-e ez a különbség, vagyis nem a világszerűen elgondolt Létben van-e otthon?”²⁴

A kozmológiai differenciát tehát mint ég és föld közötti széthúzást kell elgondolnunk. Kézenfekvő, hogy e fordulat számára az ihletést a műalkotás eredetéről szóló heideggeri előadásban lássuk. Magának Finknek sem állt szándékában kétségeket hagyni efelől. Mint már utaltunk rá, azon a nézetten volt, hogy Heidegger éppen ebben az előadásában „talán úton van a világ emlékezete felé”.²⁵ Annak okát, hogy Heidegger nem vitte tovább az abban foglalt kezdeményezést, Fink abban látja, hogy Heidegger gondolkodása „elsődlegesen valamely világmozzanatra irányul: az időre, a világlásra, az égre – mindenekelőtt pedig még háttérben hagyja a másik világmozzanatot: a teret, a lételrejtést, a földet.”²⁶ Úgy tűnik, Fink számára éppen az a vitatott pont, amelyben némileg Heidegger is elkötelezettje marad a metafizikai hagyománynak. Nem utolsó sorban ebből a belátásból magyarázandó azután az a, néha a kizárólagosságig hajtott határozottság, amelylyel Fink a maga során a földet, illetve a magába zártság világmozzanatát helyezi saját megfontolásai középpontjába.

Fink ily módon határozottan visszavonja a kozmológiai differenciát a világ, illetve a világszerűen értett Lét *közegébe*. A világ önmagában széthúzó, nevezetesen az ég és föld kibékíthetetlen viszálya, a világlás és elrejtés nyomja rá bélyegét: „A világlás és elrejtés viszálya a Lét ős-széthúzása, a világ működése. A »fény«

²³ SM 273.

²⁴ SM 237.

²⁵ SM 234. Ahogyan az a WE 175.-ből is látható, Fink éppen abban ismerte fel azt, amit ő a maga részéről „*kozmosz értelemben vett világ*”-nak nevez, amit Heidegger előadásában „föld”-ként jelölt meg.

²⁶ SM 234.

és »éj« harcában, ebben az ős-meghasonlásban történik meg a világ egyezése.²⁷

A Lét eme új tapasztalatából, e világszerű nézőpontból a világon belüli dolgokra is úgy tekintünk, hogy azok megszabadulnak szilárd szubsztancialitásuktól, egységességüktől és dologszerűségüktől. „Maguk a dolgok” is, „amennyiben vannak, »viszályban« vannak.”²⁸ A kozmológiai különbség úgy lesz elgondolva, mint „legeredendőbb ellentmondása a végtelennek önmagában”, amely minden végesben mindig más-más módon mint föld és ég ellentmondása ismétlődik és tükröződik. A dolog látszólag állandó szubsztancialitása egy mélyebbre hatoló pillantás számára a maga belső széthúzásában nyílik meg, ami azonban nem más, mint maga a világ ős-széthúzásának tükröződése: „minden dolgot keresztülhasít az a hasadás, amely a világon halad keresztül, és az is rajzolja ki.”²⁹ Talán azok a legszebb és legszuggesztívebb részek Fink egész kiadott életművében, amelyekben minden egyes világ-dolog megváltozott, immár világszerűként, vagyis önmagában széthúzóként, ellentmondásosként, szimbólumszerűként, tükröződőként és visszatükröződőként felismert létébe való belátást akarja kifejezésre juttatni: „Valahányszor valamely egyes dolgot a Lét e folyamatából értünk meg, az »világmélyé« válik, és végtelen jelentőségben világlik. Nem mutat el önmagától egy másik dolog felé – saját maga alapjába mutat, a múlandóság mozgásába, amely átáramlik rajta. Az efféle belátások az alapmozgásba, amelyre minden véges dolog ráhelyeztetett, ritkák; megrázó hatalmuk van az emberi szív és az emberi szellem fölött. Ilyenkor a negatív szörnyű hatalmát érezzük, a halál engesztelhetlenségét, de annak a méhnek a kimeríthetlenségét is, amelyből minden egyes dolog támad.”³⁰

Az eddigiekből világos, hogy ezt az ős-viszályt mint a világ bensőjét semmiképp sem szabad statikusan felfogni, nevezetesen mint olyasmit, ami egyszerűen csak fennáll. Ily módon ugyanis pontosan sajátos dolog-előttisége és szubsztancialitás-előttisége menne veszendőbe. Ezért próbálja meg Fink ezt a legeredendőbb különbséget, ezt a viszályt és hasadást közelebből ősmozgásként, „összmozgásként”³¹ meghatározni. Hogy végül sikerült-e neki azt, amit itt szem előtt tartott, ezt az „egyáltalán minden mozgás első mozgatóját”³² kielégítően leválasztani a mozgás hagyományos és közkeletű megértéséről, azt ne firtassuk. Ennek az ős-mozgásnak a sajátosságát mindig másként próbálta meghatároz-

²⁷ SM217.

²⁸ SM 210.

²⁹ SM 305.

³⁰ SWS 134.

³¹ GmD 450.

³² SM 228.

ni, például mint „megadás”³³ vagy mint „eredendő előhozást”³⁴ s mindeközben nagyon is tudatában volt annak, hogy mindazonáltal „a zavarodottság kifejezéseivel” kell beérmie.³⁵

Mielőtt rátérnénk annak közelebbi meghatározására, ami ezek mögött a bizonyosan nem kielégítő elnevezések mögött rejtőzik, utalnunk kell arra, hogy Fink „antropológiája” is csak a világszerű „megadás” és „előhozás” e nehezen megragadható ősmozgásának megfelelő megértése alapján ismerhető meg teljes jellegzettségében. Ha filozófiai gondolkodása legnagyobb és legjelentősebb részében valamely „radikálisan földi antropológia”³⁶ alakjába rendeződött, azt nem úgy kell értenünk, mintha ezzel lemondott volna a világtól való filozófiai kiindulásról, vagy hogy ez a kiindulás akár csak meg is változott volna. A filozófiai antropológia Fink számára nem más, mint az egyetemesen értett kozmológia egyik lényegi kifejeződése. Ha a világszerűen értelmezett Lét álláspontjáról minden, a világban fellelhető dolgot csak mint vizályt és mint ég és föld ős-széthúzásának tükröződő ismétlődését kell felfognunk, mindez a legnagyobb mértékben éppen az emberre érvényes. Az embert még a legkevésbé jellemzi a dologszerű szubsztancialitás. Ha egyáltalán „tárgyként” értendő, „akkor mint olyan, ami először is és mindenekelőtt kapcsolat – amelynek nincs önmagában nyugvó önállósága, hanem eksztatikus nyitottságként egzisztál.”³⁷

Világ és ember egyaránt egy közös, titokzatosan alaptalan-szakadékszerű [*abgründlich*] alapon gyökerezik. Az ember egzisztenciájának módját Fink állandóan „világviszony”-ként³⁸ határozza meg. Ezt a viszonyt azonban közelebbről „eksztatikus nyitottságként” kell felfogni. Benne, mindenekelőtt pedig a kultikus játékban tartja magát az ember szabadon és nyitottan „a Lét kockázató-játszó lényege”³⁹ számára, annak számára, ami „a működő világban” „kikutathatatlan-meghatározatlan, nem-szilárd, nyitott, hullámzó-lehetséges”.⁴⁰ Egyetlen más lénynél sem kerül napvilágra úgy, mint az embernél, „az élet nyitottsága, a korlátozatlanság, a csupa lehetőségben való lebegés”.⁴¹ A halál súlyos és elháríthatatlan tényéről való tragikus tudása által – ami olyan téma, amelyet Fink filozófiája újra és újra tárgyal – az ember a maga világviszonyában „a nemlét névtelen tartományához”⁴² is

³³ WE 206.

³⁴ WE 207.

³⁵ WE 207.

³⁶ GmD 29.

³⁷ SWS 1.

³⁸ GmD 450.

³⁹ WE 210.

⁴⁰ SWS 231.

⁴¹ SWS 232.

⁴² SWS 241.

viszonyul, nevezetesen magához a Semmihez, amelyet végül Fink mint olyan „kozmosz hatalmat” ismer fel, „amellyel szemben csak a minden mindensége gyülekezik és emelkedik ki”.⁴³ „A világviszony az emberi egzisztencia fundamentális létalkata, amelyben együttesen megalapozódik az önmaga-lét, az egymással-lét és a dolgoknál-lét. Ez a világviszony pedig nem az embertől függő mezőstruktúra, nem a szubjektum szubjektivitásához tartozó »transzcendentális horizontok« foglalata – inkább az univerzum, a működő világ számára való eksztatikus nyitottság: a megjelenés idő-tereként és nyitottságként a nemlét alakatlan éjszakája számára, amelybe a halott menekül tőlünk.”⁴⁴

A Lét világlásaként értett világ létező, vagyis kibomló és jelenvalóságba hozó oldalát, azt az oldalt ugyanis, amely valamilyen, tovább már nem kiismerendő módon már mindig is elfordult a Semmitől mint úgyszólván világ- és létező-előtti „szörnyű hatalomtól”,⁴⁵ Fink legtöbbször a „megjelenés” név alatt foglalja össze, végül pedig épp ebben találja meg annak pontosabb meghatározását, amit egyébként „előhozásaként” jelöl meg: „A Lét tériesít, időiesít és megjelenésre hoz. Tér, idő és jelenség nem elsődlegesen a létezőhöz tartozó valami; olyasvalami, ami csak »előhozza« a létezőt mint világon belülit.”⁴⁶

Ez a megjelenés mint a tér előhozó tériesítése és az idő megadó időiesítése a továbbiakban úgy határozódik meg, mint „a Között megnyílása”⁴⁷ az eredendő világ-térben és a világ-időben mint „az ég és föld közötti közöttek idő tiszta kibomlásában”.⁴⁸ Csak Fink új kozmológiája felől nézve mutatkozik meg az idő „a megadásra és a megtagadásra való eredendő hatalmában”,⁴⁹ mint ahogyan a tér is csak onnan megragadva adódik mint „egybefonó [...], ami minden létezőnek helyet ad, ugyanakkor pedig minden létezőt korlátoz.”⁵⁰ A világ mint a Lét világlása a közöttek, megnyitó és egyszerre valamely alak határai közé helyező tér és az ugyanolyan idő felszabadítása, „amelyben az egyes dolgok nyíltan kerülnek napvilágra”.⁵¹

Fink gondolkodása feltartóztatlanul küzdött az első legeredendőbb „Között” előhozó adásának és hagyásának homályos

⁴³ SWS 81. Vö. WE 207.: „A Semmi mintegy az a szörnyű hatalom, amelyre a sértetlen és önmagában teljes lét rászorul, hogy *végesüljön*, hogy kibomolhasson mint világ, mint minden véges létező lakhelye.”

⁴⁴ GmD 320.

⁴⁵ Vö. WE 207.

⁴⁶ WE 197.

⁴⁷ SM 228.

⁴⁸ SM 228.

⁴⁹ SM 242.

⁵⁰ SM 242.

⁵¹ SM 297.

és nehéz⁵² konstellációjába való további behatolásért, és bizonyosan nem hiába, jóllehet ebben aligha jutott megnyugtató, önmagában zárt és világosan kidolgozott ábrázolásra.⁵³ Néhányuk bizonyára rászorul a további utánagondolásra, ami véleményem szerint mindenekelőtt az olyan fejtegetésekre érvényes, mint a következő: „A tér és az idő esetében a szétválasztás és az összekötés éppenséggel egy és szétválasztatlan; a dolgok csak annyiban telepedhetnek meg bennük, csak annyiban terjedhetnek ki alak és tartam szerint, amennyiben valamilyen »aközben«-re tesznek szert. A *Között* – alapvonal. A *Között* nemcsak a dolgok közötti köztes tereken és köztes időkön, a temporális és lokális közökön és távolságokon jut napvilágra, hanem már magában minden dologban; amennyiben a dolog térben van, vagyis alakot vesz fel, valamilyen *Között* van benne, az egyik végétől a másikig, és ugyanúgy tartamára nézve is, amely valamitől valameddig tart.”⁵⁴

Úgy tűnik, az efféle megfontolások tartalmazzák Fink igazi filozófiai hagyatékát. Nem itt van a helye azonban annak, hogy saját, ehhez kapcsolódó megfontolásainkat taglaljuk. Ehelyett időzzünk el egyelőre az azokra az alapvető nehézségekre vonatkozó kérdésnél, amelyekbe Fink ütközött ama kísérlete során, hogy továbbhatoljon a megjelenésnek, vagyis az eredendő „*Között*” adódásának e sötét tartományában. Talán elegendő, ha csupán két efféle lényeges akadályra hívjuk fel a figyelmet.

Az első abban áll, hogy Finknek minden erőfeszítése ellenére sem sikerült teljesen radikálisan és következetesen búcsút vennie az egység és az egész-volt eszméjétől. Jóllehet kezdettől fogva tudta, hogy nagyon is kérdéses, „vajon a világ egész-volta elgondolható-e az egész-volt bárminemű világon belüli formájának mintájára”,⁵⁵ s jóllehet tökéletesen ismert volt számára, hogy új kozmológiájában, illetve antropológiájában semmiképp sem lehet szó arról, hogy a „törmelékként” értett világon belüli dolgokat „egésszé tegyük a világon belüli dolgok egész-létének értelmében”, hanem arról, hogy „éppenséggel a világon belüli egész-létet mint olyat ragadjuk meg töredékként”,⁵⁶ az egész és részei tradicionális ellentétpárjának vezérfonalától mégsem szabadult meg véglegesen. Így aztán fő művének egyik döntő helyén ezt olvashatjuk: „De minden ilyen törmeléket és töredéket egyúttal átjár az

⁵² Vö. WE 205.: „A legnehezebb a világ mozgásjellegét megragadni.”

⁵³ A Fink által javasolt megoldások kérdésességére nyomatékosan és nem egy tekintetben tanulságosan mutatott rá Pavel Kouba. Kouba, Pavel: Die Erscheinung als Konflikt im Sein. *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, 1998, Heft 1., 74–84., különösen 76–78.

⁵⁴ WE 198.

⁵⁵ WE 13.

⁵⁶ SWS 120.

egész világot behálózó, egy Lét mindenütt-jelenvalósága, azé a Lété, amely mindenütt és mindenkor van, s ami a maga egyszerű nyugalmaiban magában foglalja még az ellentét és az ellentmondás tombolását, a negativitás hatalmát is. Összegyűjti a töredékeket, és mégsem csak utólag foltozza össze magát belőlük. Az egész, amelyben minden véges dolog előlép, nem a véges építőkövekből áll össze – megelőz és *magában* foglal minden szétdarabolódást. A világegész az első és az utolsó egész, amely előtte van minden egyes dolognak, és egyúttal mindegyikükön túl van.”⁵⁷

Aligha hihető, hogy a világ keresett előhozó ősmozgása ezen a módon – nevezetesen mint „mindenütt-jelenvalóság”, mint „a töredékek összegyűlése”, mint „egész, amely megelőz és magában foglal minden szétdarabolódást”, mint „első és utolsó egész, amely előtte van minden egyes dolognak, és túl is van rajtuk” – *a maga sajátosságában* láttatható. Kétkedésünket mindezeket túl az is megerősíti, hogy Fink alkalomadtán attól sem riad vissza, hogy a világot úgy írja le, mint „az egyetlen rendszert, amely a valóságban létezik”, sőt, hogy kifejezetten azt állítsa: „benne van minden, ami van”, a világ viszont éppen „a mindent magában foglaló, ami semmit sem hagy önmagán kívül”.⁵⁸

A világ e mégiscsak tradicionálisan az egészlegességre orientált meghatározásával összhangban van az egységesség alapvonalával való jellemzése is, amelynek egyébként, akárcsak az egész-voltnak, az eredeti szándék szerint hatályon kívül kellett volna kerülnie mint a megcélzott metafizika utáni kozmológia vezető gondolatának. Sőt, mi több, Fink nem habozik „tér és idő teljes egységéről”⁵⁹ beszélni, ahogyan a világszerűen értett Létről mint „tagolatlan ős-egységről” sem, amely „átjárja a szétszórt dolgok minden jelenlétét”.⁶⁰ A még mindig állandóan előfeltételezett *egészleges ős-egység* háttere előtt azután aligha tarthatók fenn a maguk produktív jelentőségében Fink szerfelett szuggesztív kísérletei arra, hogy a *tükröződést* mint a világszerű kibomlás játszó szimbolizálását gondolja el.

Ez a lényegi nehézség nemcsak összefügg egy most tárgyalandó másikkal, hanem sokkal inkább azon alapul. Ez a másik, lényegesebb nehézség abban áll, hogy Fink arra irányuló kísérlete, hogy a metafizikával mint dolog-ontológiával egy szubsztancialitás-előtti kozmológiát állítson szembe, nem vihető végbe az áthagyományozódott és számunkra még mindig kényszerítő *nyelv* problémájával való kifejezett és egészen radikális

⁵⁷ SWS 119.

⁵⁸ GmD 449. sk.

⁵⁹ GmD 450.

⁶⁰ SM 321.

szembesülés nélkül, ami viszont Fink számára érdekes módon soha nem vált valóban döntő témává.⁶¹

A szó teljes értelmében *saját* filozófiai útja kezdetén, amikor ugyan legalábbis részben véghezvitte⁶² a transzcendentális szubjektivitásban megalapozott fenomenológiáról és annak leíró módszeréről való lemondást, de még mindig ragaszkodott a szigorú fogalmisággal való eljáráshoz a filozófiában, Fink azon a nézetten volt, hogy „a világra irányuló filozófiai kérdés [...] valamely *világfogalmat*” céloz meg, és ennek a fogalomnak a tételezésében talál lezárásra: „A filozófia mint transzcendentális kozmológiai kérdésfeltevés, ahogyan itt megpróbáltuk megmutatni, soha nem lehet a világfenomen pusztá leírása, valamely leíró elmélet a világról. Inkább *a világfogalom tételezésének* kell lennie, annak fogalmi kinyilvánításának, amit mint világot gondolunk el.”⁶³

Az olyan új kozmológia kidolgozására irányuló sokféle kísérlet azonban, amely igénye szerint maga mögött hagyja a szubsztancia-metafizika és dolog-ontológia egész tradícióját, hamarosan megtanította Finket arra, hogy egy tudományosan fogalmi megismerési eljárás aligha alkalmas erre. A horizont értelmében vett világ megértése, még ha – mint Husserlnél⁶⁴ – valamely *egyetemes horizontról* van is szó, egyre inkább nem kielégítőnek és inkább a *valóságos* világtól elvezetőnek bizonyult a számára.⁶⁵ Amint a halál mint a nemlét sötét tartománya és a föld mint a magát megvonó magába zártság léthatalma lassanként mindinkább az új kozmológiára irányuló fáradozásai előterébe került, filozófiai módszere is ennek megfelelően változott, és inkább a *spekulatív* gondolkodás irányában bontakozott ki. Mindezek által csaknem elkerülhetetlennek tűnt a fenomenológiával való teljes szakítás, jóllehet Fink békülékeny módon mindent megtett azért, hogy ezt a következményt ne közvetlenül vonatkoztassa magára Husserlre és mindarra, amit ő meglehetősen ködösen és megha-

⁶¹ Vö. Seep, Hans Reiner: Medialität und Meontik. Eugen Finks spekulativer Entwurf. *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, 1998, Heft 1., 85–93., különösen 90–91.

⁶² Hogy mennyire ingadozó Fink akkori álláspontja a fenomenológiával kapcsolatban, az egy olyan megnyilvánulásából látható, amelyben a világ problémáját mint „csak a létkérdés egy bizonyos transzcendentális horizontját” (EPh 106.) jelöli meg.

⁶³ EPh 116.

⁶⁴ WE 148.

⁶⁵ Vö. WE 149.: „Az emberi tapasztalatot egy elvileg, értelme szerint *beválthatatlan horizont* zárja »egésszé«. A világ a minden tapasztalatot megelőző és azt egészében körülfogó *üres horizont* paradox intencionális fenoménje. A világ Husserl számára nem magánvaló [...] Csak az a meglepő, hogy egy olyan filozófia, amely annak kihirdetésével indít, hogy mindent elfogulatlanul és előítéletmentesen akar szemlélni, ily kevésbé jön rá a világ önálló lényegének nyitjára.”

tározatlanul „a fenomenológia igazi jelentésének”⁶⁶ ítélt: „Ami azonban fel van adva a mai filozófia gondolkodásának, az nem a dolog-ontológiának a német idealizmuson túl való továbbfejlődése, nem a szubsztancia további transzszubsztancializálása. Ebben a tekintetben a »fenomenológiai mozgalom« próbálkozása, hogy új és közvetlen viszonyt létesítsen a dolgokhoz, és a spekulatív megfontolás helyett egyszerűen előítéletmentesen és elfogulatlanul írja le őket, tévút. A spekulatív gondolat munkája nem tehető félre, mintha meg sem történt volna.”⁶⁷

De a maga részéről hamarosan a spekulatív gondolkodásnak is azzal kellett volna szembesülnie, hogy arra való tekintettel, ami filozófiailag a legnagyobb mértékben döntő, szinte akaratlanul és mintegy a dologtól magától kényszerítve valami egészen különös, egyenesen paradox gondolkodássá válik, „amely az elgondolhatatlant akarja elgondolni”.⁶⁸ A világgal mint kibomló összmozgással való kérdező találkozásban ugyanis a szigorúan fogalmi gondolkodás is éppoly gyámoltalannak és tanácstalannak mutatkozik, mint a pusztán képzetalkotó: „[...] az összmozgás számára nincsenek kész képzeink, fogalmaink és szavaink. Egyáltalán csak úgy tudjuk azt megvilágítani magunknak, hogy a fenomenálisan adott mozgás-stílusokat metaforikus példázatokként használjuk, egyúttal azonban tudunk a metaforák elégtelenségéről.”⁶⁹

A metaforák szükségszerű használata, habár annak állandó tudatában, hogy nem többek, mint metaforák: – Fink kései gondolkodása csak ezen a kellemetlen kerülőúton haladhatott tovább abban az irányban, ahol azt sejtette, ami a világszerűen megtapasztalt és értett Létben lényegi.⁷⁰ Az általa szenvedélyesen keresett világbölcsesség végül egészen sajátos tudásként adódott, és pedig mint „indirekt és kerülőkkel terhes, de kerülőútját megragadó tudás, amelyben a gondolkodás ahhoz viszonyul, ami önmagától áthatolhatatlan marad a gondolatok számára”.⁷¹

A végső és legfontosabb kérdésekben tehát, amelyekkel radikális filozofálása szembesült, Fink nem támaszkodhatott semmifé-

⁶⁶ SM 241: „A fenomenológia igazi jelentősége azonban egészen másban rejlik, mintsem a »Vissza a dolgokhoz!« programatikus felhívás új tárgyiasságában és naivitásában. Amit Husserlnek az intencionális analízisben tanúsított végtelen szubtilitása tulajdonképpen jelent, azt a spekulációnak még be kell pótolnia és el kell sajátítania.”

⁶⁷ SM 241.

⁶⁸ SM 252.

⁶⁹ SWS 187. Vö. WE 205.: „*A világ a Lét kibomlása*. Erre az Ős-Eseményre, amely csupán minden dolog és adottság játékerét adja meg, nincs helyes nevünk, és nem is lehet.”

⁷⁰ A sejtésnek mint az illető ontológiai tervezet feltételének szerepéről vö. Fink, Eugen: *Philosophie des Geistes*. Hrsg.: F.-A. Schwarz. Würzburg, 1994, 196. skk.

⁷¹ SM 252.

le fenomenológiailag leíró lényeglátásra, ahogyan egyáltalán semmiféle transzcendentális vagy másképp eljáró képzetalkotó gondolkodásra sem: „A képzetalkotó gondolkodás, amely mindenkor az egyest ragadja ki a körülfogó egészből, és azt viszi találkozásra, nem foghatja fel azt, ami minden találkozás és minden tárgyiség előtt van, az egészében vett Lét néma, csendes magába zárttságát.”⁷² De a spekulatív módon megragadó gondolkodás sem tűnt többé eléggé megfelelőnek annak gondolkodó megtapasztalása számára, „ami nem-jelenvalóan mindenütt-jelenvaló”.⁷³ Fink számára végül az *emlékezet* mutatkozott az egyetlennek, ami a kibomló és ugyanakkor visszahúzódó magába zártság sötét és átláthatatlan tartományaiban megmarad a gondolkodás számára. „Az emlékezet az olyan visszaemlékező gondolkodás módja, amely nem leképez, nem állítja szembe magával [*nicht zu einem Gegenüber macht*] azt, amire irányul, hanem éppenséggel túlgondol mindenben, ami adott, jelenlévő, tárgyias, a világ adó működésébe, amely egyedül készíti elő a jelenlét és a szembenállás [*Gegenstehen*] mezejét.”⁷⁴

A mi merészségünkre marad, hogy ez a kockázatos filozófiai kísérlet folytatódik-e vagy sem. Előfeltételezve azonban, hogy sor kerül rá, eleve fel kellene adni azt a bizonyos igényt a gyors, szilárd és mindenki számára egyaránt meggyőző eredményekre. Hogy megőrizték annak a foglalatosságnak az előkelő szabadságát, amelyet látszólag hiába űznek, illetve a megingathatatlan kitartást a bizonytalanban, Fink filozófiai utódainak állandóan emlékezetükben kellene tartaniuk az ő erre vonatkozó intését:

„A filozófia talán az, az egészséges emberi értelem szemében haszontalan foglalkozás, amely nem vezet semmire – amelynek nincs sem meghatározott kezdete, sem meghatározott vége, ahol semmit sem lehet nyerni, ám minden bizonyosságot el lehet veszíteni. A filozófiai antropológia kevésbé tandarabja, inkább útszakasza a kérdező gondolkodásnak, olyan útszakasz, amelyet együtt járunk be.”⁷⁵

Fordította Balogh Brigitta

⁷² SM 272.

⁷³ SM 272.

⁷⁴ SM 280.

⁷⁵ GmD 453.